

Utjecaj pravila o građanskopravnoj odgovornosti revizora na tržišnu utakmicu revizorskih usluga

Bukovac Puvača, Maja

Source / Izvornik: **Liberalizam i zaštita konkurencije, 2010, 385 - 406**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:952339>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

PRAVRI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

VI

**МАЈСКО
САВЕТОВАЊЕ**

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ЗАШТИТА КОНКУРЕНЦИЈЕ

**ПРИРЕДИО:
Миодраг Мићовић**

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ**

**Крагујевац
2010.**

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
Институт за правне и друштвене науке

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ЗАШТИТА
КОНКУРЕНЦИЈЕ

ПРИРЕДИО:
Миодраг Мићовић

Крагујевац
2010.

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ЗАШТИТА КОНКУРЕНЦИЈЕ

Зборник реферата са Научног скупа одржаног 4. маја 2010. године, на Правном факултету у Крагујевцу у организацији Института за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке
Јована Цвијића 1, 34000 Крагујевац
телефон: (034) 306 513, 306 504
телефакс: (034) 306 540
е-пошта: faculty@jura.kg.ac.rs
веб: <http://.jura.kg.ac.rs>

РЕЦЕНЗЕНТИ Проф. др Божин Влашковић
Проф. др Миодраг Мићовић

ЗА ИЗДАВАЧА: Проф. др Предраг Ч. Стојановић

ПРИРЕДИО: Проф. др Миодраг Мићовић

ШТАМПА: Кварк, Краљево

ТИРАЖ: 200 примерака

ISBN 978-86-7623-015-0

Штампање Зборника подржало Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ

О ЛИБЕРАЛИЗМУ И КОНКУРЕНЦИЈИ СА ФИЛОЗОФСКОГ, ЕКОНОМСКОГ И ПРАВНОГ АСПЕКТА

1. Мирослав Миловић ЛИБЕРАЛИЗАМ И ПИТАЊЕ СЛОБОДЕ	3
2. Маркус Фаро де Кастро ЛИБЕРАЛИЗАМ, КОНКУРЕНЦИЈА И УЖИВАЊЕ ПРАВА: КА НОВОЈ ВИЗИЈИ ТРЖИШНО ОРИЈЕНТИСАНИХ ПРАВНИХ РЕФОРМИ	17
3. Мирослав Прокопијевић ЛИБЕРАЛИЗАМ И ПОЛИТИКА КОНКУРЕНЦИЈЕ	49
4. Свето Пурић "ВЕЛИКИ" И "МАЛИ" У КОНКУРЕНЦИЈИ И МОНОПОЛУ	61
5. Миодраг Мићовић УТИЦАЈ И ЕФЕКТИ ПРИВРЕДНОГ ЛИБЕРАЛИЗМА НА ПРАВО КОНКУРЕНЦИЈЕ.	69

ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА КОНКУРЕНЦИЈЕ

1. Снежана Миладиновић НАЧЕЛО ЗАКОНА О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА О ЗАБРАНИ СТВАРАЊА И ИСКОРИШТАВАЊА МОНОПОЛСКОГ ПОЛОЖАЈА НА ТРЖИШТУ И ЗАШТИТА КОНКУРЕНТСКИХ ОДНОСА	83
2. Хрвоје Качер, Бланка Иванчић - Качер НОВИ ХРВАТСКИ ЗАКОН О ЗАШТИТИ ТРЖИШНОГ НАТЈЕЦАЊА У КОНТЕКСТУ ЛИБЕРАЛИЗМА И ЗАШТИТЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ	99
3. Данче Манолева - Митровска, Владимир Митревски ПРАВО О ЗАШТИТИ КОНКУРЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ	137
4. Един Ризвановић ИЗАЗОВИ ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈЕ И ТРЖИШНО НАТЈЕЦАЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	149
5. Иванка Спасић КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ У КОМУНИТАРНОМ И НАЦИОНАЛНОМ ПРАВУ КОНКУРЕНЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ .	163

II

6. Драган Батавeљић СПОСОБНОСТ ПОЗИТИВНО-ПРАВНИХ НОРМИ У ОЧУВАЊУ ЛИБЕРАЛНОГ КОНЦЕПТА И СПРЕЧАВАЊУ МОНОПОЛСКОГ ПОЛОЖАЈА НА ТРЖИШТУ	183
7. Синиша Варга ПОЈАМ И ПРЕДМЕТ АНТИТРУСТОВСКОГ ПРАВА С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПОЈАМ И ВРСТЕ НЕСАВРШЕНЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ	203
8. Мирјана Кнежевић НОВА ЗАКОНОДАВНА РЕГУЛАТИВА СРБИЈЕ -трговински либерализам, заштита конкуренције и потрошача-	219
9. Илија Зиндовић РАЗЛОЗИ ОГРАНИЧАВАЊА ПОТПУНЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ	231

РАЗЛИЧИТИ ОБЛИЦИ ЗАШТИТЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ И УЧЕСНИКА НА ТРЖИШТУ

1. Дијана Марковић - Бајаловић ОДРЕЂИВАЊЕ РЕЛЕВАНТНОГ ТРЖИШТА - Где завршава право, где почиње економија -	247
2. Гордана Станковић ПОСТУПАК У ПАРНИЦАМА ПОВОДОМ НЕПОШТЕНЕ ТРЖИШНЕ УТАКМИЦЕ	263
3. Срећко Јелинић, Звонимир Јелинић КОНТРОЛА КОНЦЕНТРАЦИЈА (СПАЈАЊА, ПРЕУЗИМАЊА И СТЈЕЦАЊА КОНТРОЛЕ) У ХРВАТСКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	285
4. Миха Јухарт УСЛОВИ ЗА ОБАВЕЗНУ ПОНУДУ ЗА ОТКУП	297
5. Слободан Марковић КОЛЕКТИВНО ОСТВАРИВАЊЕ АУТОРСКОГ ПРАВА У СВЕТЛУ СЛОБОДЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ НА ТРЖИШТУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ	311
6. Зоран Миладиновић СУКОБ СУБЈЕКТИВНИХ ПРАВА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ КАО ЗАКОНСКИХ МОНОПОЛСКИХ ПРАВА И ПРАВА КОНКУРЕНЦИЈЕ	329
7. Мирослав Врховшек, Владимир Козар ЗАШТИТА ПРАВА И НИШТАВОСТ УГОВОРА О ЈАВНОЈ НАБАВЦИ	347
8. Драган Вујисић ЗАКОН О ПРИВРЕДНИМ ДРУШТВИМА И ЗАБРАНА КОНКУРЕНЦИЈЕ	371

9. Маја Буковац - Пувача УТЈЕЦАЈ ПРАВИЛА О ГРАЂАНСКОПРАВНОЈ ОДГОВОРНОСТИ РЕВИЗОРА НА ТРЖИШНУ УТАКМИЦУ РЕВИЗОРСКИХ УСЛУГА	385
10. Снежана Стојановић КОНКУРЕНТНОСТ ПОРЕСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ (са аспекта пореза на добит предузећа)	407
11. Јелена Миленковић ТИПСКИ УГОВОРИ СА ПОТРОШАЧИМА И НЕКОРЕКТНЕ КЛАУЗУЛЕ	421

ДОДАТАК ЗБОРНИКУ

1. Предраг Стојановић, Милан Вукадиновић ЦЕНА ВОДЕ – ЕКОНОМСКА ИЛИ СОЦИЈАЛНА КАТЕГОРИЈА?	441
2. Илија Бабић ОДГОВОРНОСТ ПРОДАВЦА ЗА ПРАВНЕ НЕДОСТАТКЕ	463

CONTENT

ON LIBERALISM AND COMPETITION FROM PHILOSOPHICAL, ECONOMIC AND LEGAL ASPECT

1. Miroslav Milović	
LIBERALISM AND MATTER OF FREEDOM.....	3
2. Marcus Faro de Castro	
LIBERALISM, COMPETITION AND THE ENJOYMENT OF RIGHTS: TOWARDS A NEW VISION OF MARKET - ORIENTED LEGAL REFORMS	33
3. Miroslav Prokopijević	
LIBERALISM AND COMPETITION POLICY.....	49
4. Sveto Purić	
"BIG ONES" AND "SMALL ONES" IN COMPETITION AND MONOPOLY.....	61
5. Miodrag Mićović	
IMPACT AND EFFECTS OF THE ECONOMIC LIBERALISM ON THE COMPETITON LAW.....	69

LEGAL FRAMEWORK OF COMPETITION LAW

1. Snežana Miladinović	
PRINCIPLE OF CODE OF OBLIGATIONS FOR FORBIDING OF ACHIVING AND EXPLOATATION OF MONOPOLY POSITION AND PROTECTION OF COMPETITION RELATIONS.....	83
2. Hrvoje Kačer, Blanka Ivančić - Kačer	
NEW CROATIAN LAW PROTECTION OF MARKET COMPETITION IN THE CONTEXT OF LIBERALISM AND COMPETITION PROTECTION	99
3. Danče Manoleva - Mitrovska, Vladimir Mitrevski	
COMPETITION PROTECTION LAW IN REPUBLIC OF MACEDONIA.....	137
4. Edin Rizvanović	
CHALLENGES OF LIBERALISATION AND MARKET COMPETITION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	149

5. Ivanka Spasić PROTECTION OF FREE COMPETITION IN COMUNITY AND SERBIAN COMPETITION LAW.....	163
6. Dragan Bataveljić ABILITY OF POSITIVE-LEGAL NORMS IN THE PRESERVATION OF THE LIBERAL CONCEPT AND PREVENT A MONOPOLY POSITION IN THE MARKET.....	183
7. Siniša Varga THE CONCEPTION AND SUBJECT ON THE ANTI-TRUST LAW WITH A SPECIAL REVIEW ON THE CONCEPT AND SORTS OF IMPERFECT COMPETITION.....	203
8. Mirjana Knežević NEW LEGISLATIVE OF THE REPUBLIC OF SERBIA - liberal trade, consumer and competition protection	219
9. Ilija Zindović THE REASONS FOR RESTRICTIONS OF FULL COMPETITION.....	231

VARIOUS FORMS OF PROTECTION OF COMPETITION AND MARKET PARTICIPANTS

1. Dijana Marković - Bajalović DETERMINATION OF RELEVANT MARKET – Where Law ends, where Economy begins.....	247
2. Gordana Stanković PROCEDURE IN LAWSUITS REGARDING UNFAIR COMMERCIAL PRACTICE.....	263
3. Srećko Jelinić, Zvonimir Jelinić INSTEAD OF CONCLUSION - CONTROL OF CONCENTRATION (MERGER, TAKEOVER AND ACQUISITION OF CONTROL) IN CROATIAN LEGISLATION.....	285
4. Miha Juhart LEGAL CONDITIONS FOR MANDATORY BID IN TAKEOVERS	297
5. Slobodan Marković COLLECTIVE MANAGEMENT OF COPYRIGHT AND FREEDOM OF COMPETITION IN THE EU MARKET.....	311
6. Zoran Miladinović THE CONFLICT OF SUBJECTIVE INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS BEING LAWFUL MONOPOLY RIGHTS AND COMPETENCE RIGHTS.....	329
7. Miroslav Vrhovšek, Vladimir Kozar PROTECTION OF RIGHTS AND ANNULMENT OF A PUBLIC PROCUREMENT CONTRACT	347

VI

8. Dragan Vujisić	
COMPANY LAW AND PROHIBITION OF COMPETITION	371
9. Maja Bukovac - Puvača	
THE IMPACT OF CIVIL LIABILITY PROVISIONS ON THE	
COMPETITION OF AUDITING SERVICES	385
10. Snežana Stojanović	
COMPETITION OF THE REPUBLIC OF SERBIA TAX SYSTEM	
(ASPECT OF THE ENTERPRISE INCOME TAX).....	407
11. Jelena Milenković	
STANDARD FORM CONSUMER CONTRACTS	
AND UNFAIR CONTRACT TERMS.....	421

APPENDIX

1. Predrag Stojanović, Milan Vukadinović	
THE PRICE OF WATER - ECONOMIC OR SOCIAL CATEGORY?.....	441
2. Ilija Babić	
SELLER'S LIABILITY FOR LEGAL DEFECTS.....	463

Др Маја Буковац Пувача, доцент
Правни факултет Свеучилишта у Ријеци

УДК: 339.13.017

УТЈЕЦАЈ ПРАВИЛА О ГРАЂАНСКОПРАВНОЈ ОДГОВОРНОСТИ РЕВИЗОРА НА ТРЖИШНУ УТАКМИЦУ РЕВИЗОРСКИХ УСЛУГА

Резиме

У раду је обрађено питање у којој мјери различити сустви грађанскоправне одговорности ревизора утјечу на еуропско тржиште ревизорских услуга. Приказане су неке темељне разлике у суставима одговорности чланица Уније, проблем недоступности осигуратељског покрића те одговорности и одредбе Препоруке Комисије ЕЗ да се одговорност ревизора у националним правима држава чланица ограничи. Посљедњи дио рада даје преглед правног уређења ревизорске професије у Републици Хрватској и упозорава на потребу посебног уређења одговорности за штету проузрочену њезиним обављањем.

Кључне ријечи: ревизор, одговорност за штету, осигурање од одговорности, тржиште капитала, тржиште ревизорских услуга

Увод

Одговорност ревизора за његово извјешће, односно у извјешћу изражено мишљење већ је дуже вријеме предмет врло интензивног разматрања правне теорије, законодавства и судске праксе поредбеног права. Још 1996. године Комисија ЕЗ је то питање, на темељу резултата студије о улози, положају и одговорности ревизора у земљама чланицама Еуропске уније,¹ истакнула као најконтроверзније. Посебан интерес за њега изазвало је отварање стечаја над *Enron Corporation* и другима 2001. и

¹ *Commission Green Paper of 24 July on the role, the position and liability of the statutory auditor within the European Union*, COM (96) 338 final OJ C 321, 28.10.1996. Касније проведеном компаративном студијом (*A study on systems of civil liability of statutory auditors in the context of a single market for auditing services in the European Union*, http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/liability/auditliability_en.pdf, даље у тексту: *A study on systems of civil liability*), утврђено је постојање великих разлика у суставима одговорности држава чланица.

2002. године у САД-у, када је откривено да је ревизорско трговачко друштво *Arthur Andersen* прикривало финансијске пропусте својих клијената² и тиме оштетило низ индивидуалних и институционалних инвеститора. Иако нису били таквих размјера, ни Еуропа није била поштеђена финансијских скандала.³ Услиједиле су реакције америчког Конгреса и еуропских законодаваца (на разини Уније и националних) усмјерене на спречавање таквих скандала у будућности, односно подизање квалитете и јачање јавноправне контроле рада ревизора.⁴

Иако је обвезна ревизија, односно претпоставке и контрола њезина обављања, те улога овлашћених ревизора врло детаљно регулирана еуропским прописима,⁵ само питање грађанскоправне одговорности ревизора остало је изван посљедње Смјернице о обвезним ревизијама годишњих и консолидираних финансијских извјештаја из 2006. године,⁶ и даље препуштено националним законодавствима. Чл. 31. те Смјернице обвезао је Комисију да до 1. сјечња 2007. године поднесе извјешће о утјецају националних правила о одговорности на обављање обвезних ревизија на еуропском тржишту капитала, те увјетима осигурања ревизора

² Уз *Enron Corporation* то су били *Global Crossing*, *WorldCom* и *Qwest*. О наведеним финансијским скандалима види више код Чулиновић Херц, Е., *Актуална питања финансијског извјештавања дионичких друштава – одговорност ревизора*, Зборник Правног Факултета Свеучилишта у Риједи, vol. 25, 2004., стр. 181.-185. и Јурић, Д., *Улога ревизора у дионичком друштву*, Зборник Правног Факултета Свеучилишта у Риједи, вол. 25, 2004., стр. 323-324. и тамо наведеној литератури.

³ Нпр. у Италији *Parmalat*, *Vipor*, *Cirio*, у Ирској *Elan*, у Великој Британији *Marconi*, у Њемачкој *MobilCom*, *EmTV*, у Француској *Vivendi*, *France Telekom*, у Шведској *ABB*, у Швицарској *Bz Group*, *Swiss Life* итд. Успоредбу природе и узрока еуропских финансијских скандала и *Enrona* види код: Enriques, L., *Bad Apples, Bad Oranges: A Comment From Old Europe On Post-Enron Corporate Governance Reforms*, Wake Forest Law review, Fall 2003., стр. 911.-934.

⁴ Детаљније о подузетим мјерама види код Чулиновић Херц, Е., *нав. чланак*, стр. 184.- 186. и Јурић, Д., *нав. чланак*, стр. 347.-350.

⁵ Од Смјерница то су: Fourth Council Directive 78/660/EEC of 25 July 1978 on the annual accounts of certain types of companies; Seventh Council Directive 83/349/EEC of 13 June 1983 on consolidated accounts; Eight Council Directive 84/253/EEC of 10 April 1984 based on Art. 54(3) (g) of the Treaty on the approval of persons responsible for carrying out the statutory audits of accounting documents; Council Directive 86/635/EEC of 8 December 1986 on the annual and consolidated accounts of banks and other financial institutions; Council Directive 91/674/EEC of 19 December 1991 on the annual and consolidated accounts of insurance undertakings.

⁶ Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts, amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC and repealing Council Directive 84/253/EEC, OJ L 157, 9.6.2006. (Даље: Смјерница 2006/43/EC).

и ревизорских друштава, укључујући објективну анализу ограничења те одговорности. Резултат тога је Препорука⁷ Комисије из 2008. године државама чланицама да се грађанскоправна одговорност самосталних ревизора и ревизорских друштава ограничи.

У поступку прилагођавања националног законодавства у Републици Хрватској су прописи који се односе на ревизију као професију усклађени с еуропским законодавством, а будући да посебних правила о одговорности ревизора у хрватском праву нема, на њу се примјењују опћа правила о одговорности.

1. Грађанскоправна одговорност ревизора у државама чланицама ЕУ и њезин утјецај на заједничко тржиште услуга ревизије

1.1. Опћенито

О грађанскоправној одговорности ревизора у државама чланицама Еуропске уније проведена је студија чији су резултати објављени 2001. године⁸ уз темељни закључак да у националним законодавствима постоје велике разлике, посебно у погледу правне основе одговорности, круга потенцијалних оштећеника, застарних рокова, могућег ограничења одговорности и осигурања од одговорности ревизора.

Тада, међутим, нису предложене никакве промјене јер се закључило да те разлике нису од битног непосредног утјецаја на заједничко тржиште ревизорских услуга. Разматрало се узроке чињенице да мали број самосталних ревизора користи предности заједничког тржишта на начин да би своје пословање премјестио на подручје државе чланице с мање строжим правилима о одговорности и да ревизорска друштва не оснивају властите подружнице у другим државама чланицама, већ стварају међународне мреже повезивањем с локалним ревизорским друштвима. Таква се ситуација приписала увјерењу да је премјештање, иако није због законских претпоставки немогуће, непрактично због културних и језичних разлика, као и разлика у рачуноводственој пракси и уређењу права друштава.⁹ Исто тако, будући да је највећа вјеројатност да ће за однос ревизора и наручитеља ревизије мјеродавно бити право наручитеља ревизије, премјештање дјелатности или сједишта у државу „блажих“ правила о одговорности за ревизора не доноси предност. Зато је за разлике

⁷ Commission Recommendation of 5 June 2008 concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms (2008/473/EC), OJ L 162, 21.6.2008. (Даље: Препорука 2008/473/EC).

⁸ *A study on systems of civil liability*, цит. у бил. 1.

⁹ Исто, стр. 99.

у суставима одговорности закључено да нису извор компетитивних недостатака међу ревизорима из различитих држава чланица, јер свака компетитивна предност или недостатак може имати само посредан и то минималан учинак, због разлике у премијама осигурања. Наиме, висина премије овиси о изложености одговорности која се процјењује према правилима о одговорности која вриједе на њиховом локалном тржишту због претпоставке да на њему обављају већину дјелатности. Закључено је да ће веће компетитивне недостатке трпјети наручитељи ревизије због тога што ће у националним суставима одговорности неповољнијим за ревизоре услуге ревизора бити скупље од услуга ревизора у државама чије је правно окружење за ревизоре повољније и да разлике у суставима одговорности већину учинака производе на другим тржиштима, а не оном ревизорских услуга.¹⁰

1.2. Најзначајније разлике

У свим студијом обухваћеним државама чланицама друштво у којем је проведена ревизија може захтијевати накнаду штете од ревизора на темељу уговорне или извануговорне одговорности. Велике разлике постоје у статусу оштећеника признатом трећим особама. У већини се чланица сматра да је обвезна ревизија не само од интереса за друштво у којем се проводи већ и од јавног интереса и зато круг трећих особа као могућих оштећеника није ограничен.¹¹

Застарни рокови су у распону од 1-20 година, а различити су и тренуци од када почињу течи. За уговорну одговорност застарни рокови се крећу од 2 до 15 година од настанка или открића штете, а за извануговорну од 1 до 20 година.¹²

Мали број држава чланица има законом прописане максималне износе одговорности ревизора. Од тада студијом обухваћених држава биле су то само Аустрија, Њемачка и Грчка.¹³ Белгија је законско ограничење одговорности ревизора увела 2006. године. Мађарска је од 01.01.2008. напустила солидарну и увела подијељену одговорност ревизора, а Велика Британија је законом из 2006. прописала могућност уговорног ограничења која је у примјени од липња 2008.¹⁴

¹⁰ Исто, стр. 111.-112.

¹¹ Исто, стр. 21. и даље

¹² Исто, стр. 71. и даље

¹³ Исто, стр. 71.

¹⁴ Види *Commission staff working document, Accompanying document to the Commission Recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, Impact assessment*, 5. 6. 2008, SEC(2008) 1975, стр. 39. (даље: *Commission staff working document*).

Највећим проблемом показала се недоступност осигурања од, у већини држава неограничене, одговорности ревизора. Иако је то осигурање обавезно било по самом закону било према струковним правилима, оно није потпуно доступно. Наиме, истраживања су показала да је осигурање од одговорности доступно само за ревизије субјеката који нису уврштени у тржиште капитала. Проблем је постао посебно наглашен средином 80-их година прошлога стољећа када се највећи реосигуратељ (Munich Re) повукао са тржишта. У периоду од 1981. до 1992. године само је 2 године (у САД-у само 1) покривање одговорности ревизора било профитабилно. Од 1992. године су губици осигуратеља због одштетних захтјева према ревизорима постали непредвидљиви а тиме и одговорност ревизора на међународном тржишту ревизорских услуга неосигурљива.¹⁵

1.3. Утјецај различитих система одговорности на заједничко тржиште ревизорских услуга

Ситуација на тржишту услуга ревизије се од 2001. године, када је раније наведена студија објављена значајно измијенила. Еуропска тржишта капитала (која колективно представљају 2. тржиште капитала на свијету, након оног у САД-у) требају стабилно и компетитивно тржиште ревизорских услуга, на којем се пружа и услуга ревизије мултинационалних компанија.¹⁶ Пропању једне од пет међународних ревизорских мрежа *Arthur Andersen* 2002. године¹⁷ питање грађанскоправне одговорности ревизора намеће се својим пуним интензитетом. Пропаст друштва чије је финансијске извјештаје ревидирао и неоткривене пријеваре управе, од тада често доводе до тога да се ревизор позива на одговорност и од њега захтијева накнада штете. Због тога је, у случају вршења услуге ревизије за уврштена друштва и велика неуврштена друштва, било она национална или мултинационална, ризик одговорности изузетно велик, а износи накнада штета које се захтијевају брзо прелазе неколико милијуна еура.¹⁸

¹⁵ *Commission staff working document*, стр. 20.

¹⁶ *Commission staff working document*, стр. 4.

¹⁷ Тада су на тржишту остале само четири ревизорске мреже (PWC, KPMG, Deloitte и Ernst&Young) које испуњавају увјете за пружање међународних ревизорских услуга уврштеним друштвима, уз стално присутан ризик да се њихов број још смањи. Оне представљају највеће ревизоре како глобално тако и у већини појединих законодавстава, а своје услуге пружају у више од 100 држава. Детаљније о проблему структуре тржишта ревизорских услуга види: *Commission staff working document*, стр. 7-16.

¹⁸ Ипак, треба нагласити да је у периоду од 1998-2005. године у 59 спорова окончаних нагодбом (за која су подаци доступни јавности) износ нагодбе износио мање од 12% утужених износа. *Commission staff working document*, стр. 18.

Солидарна одговорност ревизора и недовољна осигуратељска покрића¹⁹ угрожавају опстанак и компетитивност тржишта ревизорских услуга јер одвраћају ревизоре од вршења услуга ревизије за таква друштва. Ово се тржиште темељи на двије основне претпоставке: 1. друштво има могућност изабрати ревизора према својим потребама и уз разумне трошкове и 2. инвеститор треба имати користи од неовисног мишљења ревизора на темељу високе квалитете његове услуге. Да би се ове претпоставке испуниле нужно је да ревизори имају радно окружење које им омогућује пружање такве услуге.²⁰ Уврштена друштва често требају ревизоре присутне или представљене у 50 и више правних сустава, а таквих је на страни пружатеља услуга врло мало, с присутном опасношћу да их буде и мање. Због описане ситуације, мало је вјеројатно да ће на то тржиште ући нова међународна мрежа која би могла конкурирати постојећим четирима. Иако на подручју држава чланица дјелује на тисуће ревизорских твртки, тржиште ревизијских услуга за уврштена друштва концентрирано је у најјачим свјетским економијама (САД, Јапан, Њемачка, Француска, Италија и Велика Британија). Будући да ревизорске твртке пружају и низ других услуга (рачуноводство, пословно савјетовање, порезно савјетовање...), битно је нагласити да је избор на тржишту још и мањи, будући да због правила о неовисности ревизора друштво не може ревизију повјерити твртки која му пружа ове друге услуге.

1.4. Препорука 2008/473/ЕС

Резултат бројних студија, јавних конзултација и расправа након усвајања Смјернице 2006/43/ЕС је Препорука Комисије да се одговорност ревизора ограничи. Препорука се односи на грађанскоправну одговорност самосталних ревизора и ревизорских друштава која обављају обвезне ревизије годишњих и консолидираних финансијских извјештаја друштава која су регистрирана у држави чланици и чијим се вриједносницама тргује на уређеном тржишту у држави чланици (точка 1). Грађанскоправна одговорност ревизора и ревизорских друштава која произлази из повреде њихових професионалних дужности треба бити ограничена, осим у случајевима намјерне повреде обвеза (точка 2). Ограничење одговорности треба се примјењивати према друштву код којег је вршена ревизија и према свакој трећој особи која према националном праву може поставити

¹⁹ У 2008. години је добровољним осигурањем било покривено мање од 5% већих тужбених захтјева с којих су била суочена ревизорска друштва у појединим државама чланица. *Commission staff working document*, стр. 20.

²⁰ *Commission staff working document*, стр. 7.

захтјев за накнаду штете (точка 3). Ограничење одговорности не смије онемогућити оштећениково правично обештећење (точка 4)

Комисија је избор метода ограничења одговорности ревизора препустила државама. У точки 5. Препоруке посебно предлаже једну или више од слиједећих:

- а) прописивање максималног износа или формуле којом би се такав износ израчунавао
- б) прописивање начела на темељу којих ревизор или ревизорско друштво не би били одговорни изван свог стварног доприноса штети коју је тужитељ претрпио и нису стога солидарно одговорни с другим штетницима
- в) одредбу која допушта да само друштво у којем ће се обављати ревизија и ревизор или ревизорско друштво уговором одреде ограничење одговорности.

Према точки 6. Препоруке, држава која одлучи ограничење одговорности препустити уговору о ревизији, мора осигурати:

- а) да је уговор подложен судској контроли,
- б) да у односу на друштво у којем ће се провести ревизија, о ограничењу одлуче колективно чланови управе, менаџмент и надзорна тијела сукладно еуропском законодавству о праву друштава и та одлука буде потврђена од дионичара тога друштва и
- в) да ограничење и свака измјена буде објављена у билешкама уз извјешћа друштва корисника ревизије.

Прије но што усвоји неку од предложених, или неку другу методу ограничења одговорности ревизора која удовољава точкама 2-4., држава треба узети у обзир утјецај на тржиште капитала и инвеститоре и увјете за приступ тржишту обвезних ревизија за уврштена друштва, као и утјецај на квалитету ревизије, осигурљивост ризика и друштва која требају ревизију (точка 7).

Државе су позване да до 5. 6. 2010. Комисију извијесте о мјерама подузетим у свијетлу ове препоруке (точка 8).

2. Ревизија као професионална дјелатност и одговорност ревизора у Републици Хрватској

2.1. Опћенито

Иако је у хрватској правној знаности већ раније упозоравано на потребу доношења посебних правила о грађанскоправној одговорности ревизора према трговачком друштву у којем је обављао ревизију и према трећим особама,²¹ Закон о ревизији²² их не садржи, па се на њу примјењују

²¹ Види: Чулиновић Херц, Е., *нав. члнк*, стр. 199. и Јурић, Д., *нав. чланак*, стр. 351.

опћа правила о (предуговорној, уговорној и извануговорној) одговорности Закона о обвезним односима.²³ ЗР грађанскоправну одговорност ревизора изричито спомиње само у одредбама којима прописује њихово обвезно осигурање од одговорности (чл. 18. и 19). Оваквим се приступом, а посебно изостављањем одредбе о ограничењу (уговорне) одговорности ревизора из ранијег закона,²⁴ хрватски законодавац још више удаљио од посебног уређења питања грађанскоправне одговорности ревизора.

Опће претпоставке грађанскоправне одговорности ревизора и стандард пажње ревизора као доброг стручњака, врло су сложена питања, на која се судска пракса, колико нам је познато, још није имала прилике читовати. Будући да ЗОО, осим што од професионалаца тражи да при испуњавању обвеза из професионалне дјелатности поступају с повећаном пажњом, према правилима струке и обичаја (пажња доброг стручњака, чл. 10. ст. 2), не садржи посебне одредбе о професионалној одговорности, све посебности проблема одговорности ревизора, као уосталом и других професија, произлазиће из нужности оцјене примјене правила струке као темеља за одлуку о томе јесу ли испуњене претпоставке за његову одговорност. Зато сматрамо потребним упозорити на нека правила ревизорске струке која могу бити од суштинског значаја за питање њихове потенцијалне одговорности, а чини нам се да нису (или барем не у довољној мјери) позната изван те струке.

2.2. Правно уређење ревизије и ревизорске професије у Републици Хрватској

Према законској дефиницији, ревизија је „поступак провјере и оцјене финансијских извјештаја и консолидираних финансијских извјештаја обвезника ревизије те података и метода које се примјењују при састављању финансијских извјештаја... на темељу којих се даје стручно и неовисно мишљење о истинитости и објективности финансијског стања, резултата пословања и новчаних токова“, а „обухваћа и друге послове предвиђене Законом о трговачким друштвима те посебним прописима“ (чл. 2. ЗР).

²² НН 146/05; 139/08 (даље у тексту: ЗР).

²³ НН 35/05, 41/08 (даље у тексту: ЗОО).

²⁴ Закон о ревизији из 1992. године (НН 90/92) у чл. 11. је прописивао да је ревизорска твртка, која, намјерно или из нехата обављањем ревизије проузрочи штету, обвезна подузетнику ту штету накнадити. Висина накнаде била је, по једној ревизији, ограничена на протувриједност од 50.000 DEM у хрватским динарима, а то је био и износ на који се ревизорска твртка обвезно осигуравала од одговорности.

Ревизори²⁵ су припадници тзв. интелектуалне професије,²⁶ односно у њиховој професионалној дјелатности превладава интелектуални карактер чинидбе коју дугују, њихове су обвезе строго особног карактера, а у свом раду су аутономни и неовисни.²⁷ Хрватска ревизорска комора стручна је организација ревизора који послују на територију Републике Хрватске²⁸ и, између осталог, врши надзор над провјером квалитете њихова рада. Јавни надзор ревизије, односно надзор над радом Коморе и ревизора, врши Одбор за јавни надзор ревизије (чл. 42. и даље ЗР-а).²⁹

До пријема Републике Хрватске у Еуропску унију обвезнике ревизије годишњих финансијских извјештаја одређују одредбе чл. 6. ст. 1-3. ЗР (2005.),³⁰ а након пријема, према Закону о рачуноводству,³¹ ревизији ће

²⁵ Ревизори су особе овлаштене за пружање услуга ревизије, а то су, према ЗР-у, овлаштени ревизори (чл. 7), који дјелују као самостални (чл. 8) или у заједничком ревизорском уреду (чл. 9), те ревизорска друштва (чл. 10). Детаљније о томе види *инфра*, Субјекти одговорности.

Државна ревизија, уређена Законом о државној ревизији (НН 70/93, 48/95, 105/99, 36/01, 44/01 и 177/04), изван је оквира овога рада. Државни уред за ревизију неовисна је, самостална институција која за свој рад одговара Хрватском сабору. На рад државних ревизора примјењују се Међународни ревизијски стандарди и Кодекс професионалне етике државних ревизора. Све доступно на: www.revizija.hr.

²⁶ Уз њих ту спадају лијечници, одвјетници, јавни билежници, архитекти, овлаштени градитељи и сл.

²⁷ О наведеним карактеристикама професионалних дјелатности види: Петрић, С., *Проблем правне основе професионалне одговорности за штету*, Зборник Правног Факултета Свеучилишта у Ријеци, Вол. 25, 2004., стр. 203-211. Наведене су карактеристике, осим у цитираном чл. 2., изричито истакнуте у низу других одредби ЗР-а које нпр. наглашавају да се ревизија “обавља неовисно, самостално и објективно...” (чл. 5) и овлаштеног ревизора дефинирају као „неовисну стручну особу“ (чл. 7. ст. 1)²⁷ итд. Уговорене послове ревизорско друштво или самостални ревизор не смију уступати другим ревизорским друштвима и самосталним ревизорима (чл. 12. ст. 3).

²⁸ ЗР врло детаљно уређује устројство, надлежност, финансирање, објаву докумената и друга питања у свези дјеловања Коморе (чл. 30-41)

²⁹ Дана 10. ожујка 2009. године одржана је његова конституирајућа сједница (*vidi*: http://www.javni-nadzor-revizije.hr/01_o_nama.htm), а до тога је дана све послове из његова дјелокруга обављало Министарство финансија (према чл. 36. ст. 8. Закона о измјенама и допунама Закона о ревизији, НН 139/08).

³⁰ (1) *Једном годишње ревизији подлијежу финансијски извјештаји свих дионичких друштава те командитних друштава и друштава с ограниченом одговорношћу чији годишњи укупан приход у години која претходи ревизији прелази 30.000.000,00 куна, банака, осигуравајућих друштава, инвестицијских фондова, мировинских фондова, мировинских осигуравајућих друштава и других друштава по посебним прописима, као и повезаних друштава без обзира на њихову величину, ако владајуће друштво подлијеже ревизији.*

подлијегати годишњи финансијски извјештаји и консолидирани годишњи финансијски извјештаји великих подузетника, средњих подузетника³² и подузетника чије дионице или дужнички вриједносни папири су уврштени или се обавља припрема за њихово уврштење на организирано тржиште вриједносних папира, те подузетника за које је то прописано посебним прописима (чл. 17. ст. 1. и 2). Закон о трговачким друштвима³³ прописује друге ситуације у којима се обавља финансијска ревизија.³⁴

Без обзира на бројност ситуација за које прописује ангажирање ревизора, ЗТД не садржи посебне одредбе о њиховој одговорности за штету (осим што за одговорност ревизора припајања и ревизора подјеле, те њихових помоћника и законских заступника предвиђа примјену одредби прописа којима се уређује ревизија (чл. 515. ст. 4. и чл. 550.е ст. 5. ЗТД), а који, као што је уводно речено, посебне одредбе о грађанскоправној одговорности ревизора не садрже³⁵). За разлику од грађанскоправне, прекршајна и казнена одговорност ревизора, као и мјере због неправилности у раду утврђене у поступку надзора и провјере

(2) Једном годишње ревизији подлијежу и консолидирани финансијски извјештаји.

(3) Друштва с ограниченом одговорношћу и командитна друштва чији укупан приход не прелази 30.000.000,00 куна подлијежу обвези ревизије у складу с властитим правилима, изјавом о оснивању или друштвеним уговором.

³¹ НН 109/07.

³² Разврставање подузетника на велике, средње и мале, тај закон врши с обзиром на њихову укупну активу, приход и број запослених. Средњи су подузетници који задовољавају два од три слиједећа увјета: актива 32,5-130 милијуна кн, приход 65-260 милијуна кн и просјечан број радника тијеком пословне године 50-250, а велики они који прелазе два од три наведена увјета (чл. 3. ст. 1-4) Без обзира на наведене увјете, велики су подузетници: банке, штедне банке, стамбене штедионице, институције за електронички новац, друштва за осигурање, леасинг друштва, друштва за управљање инвестицијским фондовима и засебна имовина без правне особности којом они управљају, друштва за управљање инвестицијским фондовима и имовина инвестицијских фондова с правном особности, друштва за управљање обвезним односно добровољним мировинским фондовима и засебна имовина којом они управљају те мировинска осигуравајућа друштва (чл. 3. ст. 5)

³³ НН 111/93, 34/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08 и 137/09 (даље у тексту: ЗТД).

³⁴ ЗТД обвезу ревизије прописује у низ специфичних ситуација у којима може доћи до угрожавања интереса чланова друштва, те је стога нужна потпуна и тачна слика о финансијској ситуацији друштва. То су нпр. оснивање, различити облици повећања темељног капитала, прикључење, припајање, спајање, подјела и преобликовање трговачког друштва, његова ликвидација итд. О томе више види код Јурић, Д., *нав. чланак*, стр. 332-343.

³⁵ Очито се ово упућивање односило на ранији Закон о ревизији који је садржавао одредбе о ограничењу одговорности ревизора.

квалитете њихова рада, исцрпно су регулиране.³⁶ Од бројних подзаконских аката који се односе на ревизијску професију битно је споменути Статут Хрватске ревизорске коморе³⁷ и правилнике који она доноси.³⁸

2.3. Правила струке и професионална етика ревизора

Ревизорска професија захтијева примјену ревизорских начела и стандарда, као и етичких начела и правила. Професионалне ревизорске твртке врло рано су уочиле потребу уједначавања метода и техника испитивања финансијских извјештаја, будући да се мишљење ревизора, да би имало стручну и информацијску подлогу, мора ослањати на опћеприхваћене методолошке поступке.³⁹ Најважнији извор правила ревизорске струке јесу Међународни ревизијски стандарди (MRevS),⁴⁰ чија

³⁶ Осим главног казненог законодавства, казнену одговорност ревизора прописују ЗР и ЗТД. ЗР у Глави IX (чл. 65-69) садржи одредбе о прекршајној и казненој одговорности ревизора и Коморе, а ЗТД прописује казнену одговорност ревизора у случају повреде дужности да се даде извјешће (чл. 628) и повреде дужности чувања тајне (чл. 629).

Надзор и провјера квалитете њихова рада, те мјере које им се у случају утврђених неправилности могу изрећи уређени су Главом VII и појединим одредбама Главе VIII ЗР-а.

³⁷ НН 63/06 и 53/09.

³⁸ Попут Правилника о вођењу регистара ревизорских друштава, самосталних ревизора, заједничких ревизорских уреда и овлаштених ревизора (НН 28/07) и Правилника о провођењу надзора и провјере квалитете рада ревизорских друштава, самосталних ревизора, заједничких ревизорских уреда и овлаштених ревизора (НН 80/07) итд. Детаљан попис прописа види на: <http://www.revizorska-komora.hr/propisi.html>

³⁹ Поповић, Ж., Витезић, Н., *Ревизија и анализа*, Инструменти успјешног доношења пословних одлука, Свеучилиште у Ријеци, 2009., стр. 30.

⁴⁰ Доноси их Одбор за међународне стандарде ревидирања и изражавања увјерења (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB), неовисно тијело под покровитељством Међународне федерације рачуновођа (International Federation of Accountants – IFAC).

Уз MRevS, оквиром ревизијске професије, због најпотпунијих смјерница које садрже, сматрају се Опћеприхваћени ревизијски стандарди (GAAS -Generally Accepted Auditing Standards), које је још 1947. године донио Амерички институт овлаштених рачуновођа (ревизора). Они се дијеле на Опће стандарде (који се односе на оспособљеност и понашање ревизора – одговарајуће образовање, стручност, независност, дужну стручну пажњу), Стандарде обављања ревизије (исправно планирање и надгледавање, разумијевање интерног контролног система, довољан број доказа), те Стандарде извјешћивања (усклађеност извјештаја с опћим рачуноводственим начелима, досљедност у примјени рачуноводствених начела, одговарајуће објављивање информација, те изражавање мишљења о

обвезну примјену прописује ЗР у чл. 5,⁴¹ а превела их је и објавила Хрватска ревизорска комора.⁴² Они представљају скуп правила уопћених на међународној разини, групираних у неколико подручја: уводна разматрања, одговорност, планирање, ревизијска разматрања пословних субјеката који користе услужне организације, ревизијски доказ, кориштење радом других, закључци ревизије и извјешћивање, те посебна подручја.

Осим стандарда и смјерница за рад, при обављању ревизије, ревизор се дужан придржавати начела и правила професионалне етике. Кодекс професионалне етике ревизора⁴³ који је превела и објавила Хрватска ревизорска комора, садржи пет основних начела којих се ревизор мора придржавати: поштење, објективност, професионална способност и дужна пажња, повјерљивост и професионално понашање. У кодексу су наведена начела разрађена кроз примјере и специфичне ситуације у којима се обављајући своју дјелатност ревизори могу наћи. Темељно је правило да ревизор не смије бити ангажиран уколико постоје околности које могу утјецати на његово поштење, објективност или углед струке. Пријетње неким темељним начелима етике сврстане су у категорије, нпр.: особни интерес, познанство, контрола властитог рада, заговарање, застрашивање и сл.⁴⁴

2.4. Погрешне предоцбе о ревизији и погрешне предоцбе о одговорности ревизора

Уз питање грађанскоправне одговорности ревизора, потребно је упозорити на неке погрешне предоцбе о ревизији. У литератури⁴⁵ смо наишли на занимљив преглед врло раширених погрешних предоцби о ревизији, које нам се чини корисним навести, будући да се одговорност

финанцијским извјештајима). Види: Поповић, Ж., Витезић, Н., *нав. чланак*, стр. 32-40.

⁴¹ "Ревизија се обавља неовисно, самостално и објективно у складу с овим Законом, Међународним ревизијским стандардима које је превела и објавила Комора, правилима ревизијске струке те другим правилима и прописима..., поштујући Кодекс професионалне етике ревизора." (чл. 5. ЗР).

⁴² Тренутно су на снази они објављени у НН 71/09, доступни и на страницама Коморе: <http://www.revizorska-komora.hr/standardi1.html>

⁴³ Усвојило га је Међународно удружење ревизора (ИФАЦ), 01. 01. 2007. године, пријевод доступан на страницама Коморе, оригинал на: <http://www.ifac.org>.

⁴⁴ Поповић, Ж., Витезић, Н., *нав. чланак*, стр. 44.

⁴⁵ Крајачић, Д., *Извјешће неовисног ревизора*, Крајачић-Карл, Загреб, 2007., стр. 13.-22.

ревизора може исправно сагледати тек након њихова уклањања.⁴⁶ Као најчешће погрешне предоцбе (заблуде) о ревизији у САД-у наводе се слиједеће: а) *ревизор потврђује финансијске извјештаје*, б) *позитивно ревизорово мишљење указује на то да су финансијски извјештаји точни*, в) *ревизори провјеравају све трансакције компаније*, г) *ревизије су предодређене за откривање мањих превара*, д) *позитивно мишљење ревизора значи да су солидне интерне контроле компаније*, њ) *ревизор одлучује која ће се рачуноводствена начела примјењивати*, е) *ревизори састављају финансијске извјештаје* и ж) *стандардно ревизорово извјешће пружа јамство за сигурност улагања*. За већину наведених погрешних предоцби Крајачић закључује да у мањој или већој мјери вриједе и у Хрватској,⁴⁷ а додаје и неколико везаних за наше увјете.⁴⁸

Осим што изван ревизорске струке постоје врло раширене заблуде о ревизији, можемо рећи да и о проблему грађанскоправне одговорности ревизора у хрватском праву постоје неке погрешне предоцбе припадника те струке. Уз непостојање посебних правила која је регулирају, узрок томе може бити и чињеница да домаће судске праксе о томе нема и да се у недостатку исте проблем сагледава кроз искуства других земаља, чија се правила о одговорности и поступовна правила разликују од наших.⁴⁹

2.5. Грађанскоправна одговорност ревизора у хрватском праву

2.5.1. Ревизор као одговорна особа

Могућег штетника, односно одговорну особу, дефинира ЗР који у чл. 3. прописује да услуге ревизије обавља: „– трговачко друштво основано

⁴⁶ Аутор цитира чланак: Abraham D.A., *Common myths about audits*, Journal of Accountancy, свибањ 1990., стр. 110.-111., цит. према Крајачић, Д., *нав. чланак*, стр. 13. и анализира колико су америчке спознаје о најчешћим заблудама о ревизији примјењиве за нашу праксу.

⁴⁷ За погрешну предоцбу да ревизор потврђује финансијске извјештаје наводи се да је у нашој пракси чак и израженија но у САД-у, Крајачић, Д., *нав. чланак*, стр. 14.

⁴⁸ То су: а) *ревизори провјеравају пословање*, б) *терет доказа је на ревизору*, в) *ревизија је бескорисна јер је 99,9% извјешћа ревизора позитивно*, г) *ревизор има право мијењати садржај финансијских извјештаја*, д) *ревизори требају састављати билешике уз финансијске извјештаје* и њ) *ревизори су у сукобу интереса када пружају клијенту и друге услуге*. Исто, стр. 19.-22.

⁴⁹ Види, нпр.: Бешвир, Б., *Одговорност ревизора*, Рачуноводство, ревизија и финансије, бр. 9., 2008., стр. 89.-90. гдје се код набрајања претпоставки одговорности ревизора према трећима које трећи морају доказати наводи и обвеза ревизора да према тужитељу поступи с дужном пажњом (*duty of care*, претпоставка извануговорне одговорности из *common law* састава).

према одредбама Закона о трговачким друштвима и одредбама чланка 4. овога Закона, које је за обављање услуга ревизије добило дозволу Хрватске ревизорске коморе (у даљњем тексту: ревизорско друштво),⁵⁰ и самостални ревизор основан према одредбама тога Закона. Самостални ревизор који обавља услуге ревизије као своју дјелатност може бити искључиво овлаштени ревизор који је за обављање тих услуга добио дозволу Хрватске ревизорске коморе. Код самосталног ревизора и у ревизорском друштву ревизију могу обављати искључиво овлаштени ревизори с сертификатом стеченим у складу с одредбама ЗР-а, а други запосленици могу обављати поједине послове под надзором овлаштеног ревизора. Посебне статусне претпоставке за ревизорска друштва ЗР детаљно прописује у чл. 4.⁵¹

⁵⁰ До приступања Републике Хрватске у Европску унију примјењује се наведени подставак 1. ст. 1. чл. 3. ЗР (2005), а након тога ће се примјењивати измијењени који гласи: „– трговачко друштво основано према одредбама Закона о трговачким друштвима и ревизор из државе чланице Европске уније, односно Европскога господарског простора, неовисно о правноме облику, који су сукладно одредбама чланка 4. овога Закона за обављање услуга ревизије добили дозволу Хрватске ревизорске коморе (у даљњем тексту: ревизорско друштво)“.

⁵¹ ЗР (2005) Чланак 4.:

(1) Ревизију у складу с одредбама чланка 6. овога Закона, Закона о трговачким друштвима, другим посебним прописима и према захтјевима правних особа обављају:

а) ревизорска друштва у којима:

– најмање три четвртине гласачких права имају ревизорска друштва, односно овлаштени ревизори који испуњавају увјете у складу с одредбама чланка 7. овога Закона, и

– најмање три четвртине чланова управе морају бити овлаштени ревизори који испуњавају увјете у складу с одредбама чланка 7. овога Закона. Ако се управа састоји од само два члана један од њих мора бити овлаштени ревизор који испуњава увјете у складу с одредбама чланка 7. овога Закона,

б) самостални ревизори који су уједно и овлаштени ревизори у складу с одредбама чланка 7. овога Закона.

(2) Иноземна ревизорска друштва могу обављати услуге ревизије на подручју Републике Хрватске када оснују подружницу у складу с одредбама Закона о трговачким друштвима. На рад иноземних ревизорских друштава примјењују се одредбе овога Закона на основи узајамног реципроцитета између Републике Хрватске, држава чланица ЕУ и Трећих земаља.)

Цитирани се чланак примјењује до приступања Републике Хрватске у Европску унију, а након тога ће се примјењивати измијењени који гласи:

1) Ревизију у складу с одредбама овога Закона, Закона о трговачким друштвима, другим посебним прописима и према захтјевима правних особа обављају:

а) ревизорска друштва у којима:

– три четвртине гласачких права имају ревизорска друштва, односно овлаштени ревизори који испуњавају увјете у складу с одредбама чланка 7. овога Закона, или

2.5.2. Правна основа (темељ) могуће одговорности ревизора

Грађанскоправна одговорност ревизора у хрватском праву може бити предуговорна, уговорна и извануговорна. У случају да су прије склапања уговора о ревизији вођени преговори и на страни ревизора буду испуњене претпоставке из чл. 251. ст. 2.-4. ЗОО-а,⁵² радит ће се о његовој предуговорној одговорности за штету.

Уговорна одговорност ревизора према друштву у којем је обавио ревизију последица је повреде преузете уговорне обвезе. Међусобна права и обвезе ревизорско друштво или самостални ревизор и правна особа код које се ревизија обавља уређују уговором о ревизији који мора бити закључен у писаном облику (чл. 12. ст. 1. и 2. ЗР). ЗР садржи неке темељне одредбе којима омогућава обављање услуга ревизије у складу с битним обиљежјима те професије. Ревизорске су услуге чинидбе које имају строго особан карактер и не могу се уступати другим ревизорима. У случају да су за њезино обављање нужна и нека специфична знања, постоји могућност ангажирања вањских стручњака, али само уз писану сугласност клијента и обавјештавање Коморе (чл. 12. ст. 3. и чл. 13. ст. 1. ЗР).

ревизорска друштва, односно ревизори овлаштени у једној од држава чланица Еуропске уније, односно Еуропскога господарског простора (у даљњем тексту: држава чланица) и

– већина, а највише до три четвртине чланова управе морају бити овлаштени ревизори који испуњавају увјете у складу с одредбама чланка 7. овога Закона или ревизори, односно ревизорска друштва овлаштена у једној од држава чланица. Ако се управа састоји од само два члана, један од њих мора бити особа која испуњава увјете у складу с одредбама овога подставка,

б) самостални ревизори који су уједно и овлаштени ревизори у складу с одредбама чланка 7. овога Закона.

(2) Ревизори из трећих земаља могу обављати услуге ревизије на подручју Републике Хрватске када оснују подружницу у складу с одредбама Закона о трговачким друштвима. На рад ревизора из трећих земаља примјењују се одредбе овога Закона на основи узајамности између Републике Хрватске и трећих земаља.

⁵² Чл. 251. ЗОО ст. 2. прописује да је страна која је преговарала или прекинула преговоре супротно начелу савјесности и поштења одговорна за штету која је тиме проузрочена другој страни. Супротно је начелу савјесности и поштења, између осталог, ако страна уђе у преговоре с другом страном без праве намјере да с том страном склопи уговор (ст. 3.). Ако је једна страна у преговорима дала другој страни повјерљиве обавијести или јој омогућила да дође до њих, друга их страна, ако није друкчије уговорено, не смије учинити доступним трећима нити их користити за своје интересе, без обзира је ли накнадно уговор склопљен или није (ст. 4.).

О раскиду уговора о ревизији, уз детаљно образложење оправданих разлога (из којих су изричито искључене разлике у мишљењима из подручја рачуноводства и ревизије) који су до тог раскида довели, обавјештава се Одбор за јавни надзор ревизије (чл. 12. ст. 4. и 5). Овим се одредбама штите како ангажирани ревизори од могућег утјецаја (пријетњом раскидом уговора) на њихову објективност и стручно обављање повјерених им услуга, тако и сви корисници тих услуга, ако друга страна има оправдане разлоге за раскид уговора о ревизији.

Основна обвеза правне особе код које се ревизија обавља је омогућити ревизору да обави ревизију у складу с прописима и правилима струке. У ту му је сврху обвезна ставити на располагање сву потребну документацију, исправе и извјешћа, омогућити приступ рачуналним програмима, електроничким записима, укључујући излисте и преслике на електроничким медијима, пружити све потребне информације, осигурати приступ и кориштење пословних просторија, те ставити на располагање опрему и особље (чл. 14. ст. 1-3).

Извануговорна одговорност ревизора је његова одговорност за штету коју треће особе претрпе као посљедицу "ослањања" на његово мишљење. Будући да о њој нема посебних одредби, у хрватском се праву може темељити само на повреди опћег начела забране проузрочења штете: "*Сватко је дужан уздржати се од поступка којим се може другоме проузрочити штета*" (чл. 8. ЗОО). Примијењено на одговорност ревизора према трећим особама – свим потенцијалним корисницима извјешћа неовисног ревизора, ово начело значи забрану обављања услуга ревизије супротно прописима, правилима струке и обичајима, дакле без примјене пажње доброг стручњака.

2.5.3. Опће претпоставке одговорности ревизора

Иако је спектар могућег протуправног дјеловања при обављању ревизије врло широк будући да је протуправна свака повреда прописа, правила струке и обичаја (обављање ревизије као професионалне дјелатности протуправно је уколико је обавља особа која није овлаштена, која није стручна, неовисна, чија је објективност упитна, која не употреби дужну пажњу...итд.), до одговорности ревизора за штету доводи само оно које је довело до штете, односно за коју оштећеник може доказати да је са штетом коју је претрпио у узрочној вези. Код уговорне одговорности свака је повреда уговора протуправна, а до одговорности за штету доводи она због које је друштво претрпјело штету и то у опсегу који је ревизор морао предвидјети.

Протуправна радња ревизора као претпоставка његове одговорности за штету трећим особама је давање погрешног мишљења. Све могуће погрешке и неправилности у раду које нису утјецале на коначан резултат рада ревизора тј. његово мишљење, не могу довести до његове

одговорности за штету трећим особама Зато се протуправност у овом случају одговорности може дефинирати као давање „погрешног мишљења“. У правилу радит ће се о давању позитивног мишљења када је оно требало бити негативно, мишљење с резервом или се ревизор требао суздржати од давања мишљења. Према опћим правилима извануговорне одговорности за штету, оштећеник мора доказати узрочну везу између погрешног мишљења и штете коју је претрпио. То је, међутим, основни проблем ове одговорности – директна узрочна веза између претрпљене штете може постојати само између лошег управљања друштвом, лошег пословања, погрешних одлука и малверзација и штете, а не и између ревизоровог извјешћа и штете. Ревизор одговара за свој рад, односно његов резултат – извјешће у којем је дао своје мишљење, а не за финансијска извјешћа ни пословање друштва. То што ревизор није открио неправилности само по себи не значи да постоји узрочна веза између погрешног мишљења и штете коју су претрпјели његови корисници, барем док то није посебно прописано (као у неким прописима поредбеног права). Ако и када се докаже да је ревизор судјеловао у погрешном приказивању, када је његово погрешно мишљење резултат прикривања, онда је судјеловао у превари и уз казненоправну одговорност питање његове грађанскоправне одговорности престаје бити спорно. За погрешке у мишљењу које се не могу приписати намјери ревизора, правила струке често ће дати добро "покриће", на што указују већ и саме стручне дефиниције мишљења: "Мишљење је ревизорова оцјена која укључује високу разину његовог увјерења да у заблуду неће бити доведени сви они корисници ревидираних финансијских извјештаја, који се у пословном одлучивању буду ослањали на у њима садржане информације."⁵³ Његово мишљење није јамство будуће способности доброг пословања клијента. За финансијске извјештаје одговоран је менаџмент клијента, а ревизор је одговоран за своје мишљење.⁵⁴

Према чл. 17. ст. 4. ЗР-а ревизорско извјешће треба садржавати, у писаном облику, јасно изражено мишљење о финансијским извјештајима проматранима као цјелина. Према чл. 17. ст. 3. Закона о рачуноводству (који се не примјењује до пријема Републике Хрватске у Еуропску Унију), мишљењем ревизора мора се јасно изразити је ли годишњи финансијски извјештаји пружају истинит и објективан приказ финансијског положаја подузетника сукладно том закону и Хрватским стандардима финансијског извјештавања, односно Међународним стандардима финансијског извјештавања, те јесу ли годишњи финансијски извјештаји у складу с прописима који уређују пословање подузетника, мишљење ревизора може

⁵³ Крајачић, Д., *нав. чланак*, стр. 9.

⁵⁴ Тушек, Б., Жагер, Л., *Ревизија*, Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника, Загреб, 2006., стр. 129.

бити позитивно или мишљење с оградом или негативно или се овлаштени ревизор може суздржати од изражавања мишљења ако га није у могућности изразити.

Темељна правила којих се мора држати јесу Међународни ревизијски стандарди. За те се стандарде сматра да су довољно опширни да би се при обављању ревизије могли непосредно примјењивати.⁵⁵

У поредбеном се праву, међутим, уобичајило схваћање како се ревизија проводи у јавном интересу и стога се од ревизора очекује да открију и спријече преваре и неправилности у финансијских извјештајима. Међутим, ту јавноправну функцију ревизори не прихватају с одобравањем. Истина је да се инвеститори ослањају на мишљења ревизора и да им поклањају вјеру, али чињеница је да ревизор не може преузети јамство за тачност информација садржаним у финансијским извјештајима, јер ни уз придржавање свих правила струке није у могућности о томе стећи апсолутно увјерење.

2.5.4. Висока разина увјерења ревизора и начело значајности – темељна правила струке као брана могуће одговорности ревизора

Ревизијски се поступак обавља на начин да се осигура разумно увјерење (висока разина увјерења) о откривеним значајним погрешкама у финансијским извјештајима који су предмет ревизије.⁵⁶ *Висока разина увјерења* не подразумијева да ревизор јамчи за тачност информација садржаних у финансијским извјештајима – то је једна од раније наведених предрасуда о ревизији (за потврђивање тачности било би нужно испитати све трансакције и прикупити низ ревизорских доказа што је немогуће, односно неекономично, таква би ревизија неразумно дуго трајала и била неразумно скупа). Ревизор, дакле, није у могућности стећи апсолутно увјерење. „Ревизор има покриће у ревизијским стандардима у случају да не открије битне погрешке у ревизијском поступку. Ревизор није нити може бити одговоран за непримјењивања закона и прописа, и увијек постоји ризик неоткривања неких значајнијих погрешака у финансијским извјештајима.“⁵⁷

Колико ће ревизор прикупљати ревизијских доказа овиси о његовој професионалној процјени, али у сваком извјешћу мора навести која је правила ревидирања примјенио, а у случају позивања на одговорност, у поступку доказивања испитат ће се је ли ревизор стварно обавио све поступке

⁵⁵ За разлику од америчких Опћеприхваћених ревизијских стандарда који су сажети и садрже темељна правила која се у изворном облику примјењују већ десетљећима, али се мијењају и потребама прилагођавају упуте за њихову примјену. Види: Тушек, Б., Жагер, Л., *нав. чланак*, стр. 121.-126.

⁵⁶ Поповић, Ж., Витезић, Н., *нав. чланак*, стр. 51.

⁵⁷ *Исто*, стр. 52.

које је према правилима ревидирања требао обавити. Код процјене које и какве ревизијске доказе прикупити, ако прикупи више но што је потребно ревизор ће бити сигурнији, али мање учинковит, ако пак прикупи мање доказа или они прикупљени нису одговарајући, ризикује да ће његово мишљење бити погрешно. Битно је нагласити да се ревизорово извјешће увијек односи на цјелину финансијских извјештаја, дакле и на оне трансакције које нису биле обухваћене његовим испитивањима. Ревизор мора планирати и проводити поступке испитивања тако да на оптималан начин пронађе сва значајна погрешна приказивања у финансијским извјештајима.⁵⁸

Јесу ли садржај и приказ финансијских извјештаја одговарајући, ревизор процјењује с обзиром на примијењени финансијски оквир извјештавања. Постоје, наиме различити оквири финансијског извјештавања и нису увијек сви примјењиви с обзиром на законску и струковну регулативу, дјелатност субјекта и сврху финансијског извјештаја. Онај финансијски оквир извјештавања који је управа примијенила може и не мора бити примјењив.⁵⁹

При планирању и обављању ревизије, ревизор полази од *професионалног скептицизма*, тј. прихваћа могућност постојања околности које могу узроковати да финансијски извјештаји буду значајно погрешно приказани. Треба критички преиспитивати, са сумњом на уму, ваљаност прибављених доказа, те бити опрезан с оним доказима који су контрадикторни или доводе у питање поузданост докумената или одговора одговорних особа.⁶⁰

За обављање ревизије вриједи *начело значајности*. То значи да ревизор испитује садрже ли финансијски извјештаји значајне неправилности (погрешке или преваре). Поступак одређивања је ли нека неправилност значајна препуштен је професионалној просудби ревизора. Тиме је отворен простор за ненамјерне и намјерне пропусте који могу довести до неточног извјешћивања. Неки је износ за одређено друштво значајан, док за друго није, а нека је информација за неке кориснике извјешћа значајна а за друге није. Значајна је она информација чије изостављање или погрешно приказивање може увјетовати погрешну одлуку или просудбу корисника финансијских извјештаја. Темељна идеја овог стандарда је да у томе да ревизор позорност усмјерава на материјално значајне информације.⁶¹

2.2.5. Разматрање пријевара и погрешака

Посебан међународни стандард (MRev 240) односи се на разматрање пријевара и погрешака. При том израз пријевара означава намјерно погрешан исказ, док погрешка означава ненамјеран пропуст. Одговоран за спречавање пријевара и погрешки је менаџмент, зато и развија сустав

⁵⁸ Крајачић, Д., *нав. чланак*, стр. 10.-11.

⁵⁹ *Исто*, стр. 11.

⁶⁰ Поповић, Ж., Витезић, Н., *нав. чланак*, стр. 52.

⁶¹ Тушек, Б., Жагер, Л., *нав. чланак*, стр. 133.

интерних контрола. Ревизијски ризик који произлази из неоткривања пријевара и погрешака у правилу је знатно већи код пријевара него погрешака. Када открије пријевару или погрешку ревизор мора процијенити њихов могући учинак на финансијске извјештаје клијента и о томе извјестити одговорне особе. Ако су у то укључене највише рангиране особе ревизор треба "затражити правни савјет и размотрити своју одговорност извјешћивања према тијелима власти."⁶² Несугласје гледе погрешке и пријеваре између ревизора и клијента може бити разлога за одустајање од преузете обвезе ревизије. Ревизор може утјецати на спрјечавање погрешке или пријеваре, али није, нити може бити одговоран за спрјечавање пријеваре и погрешке.⁶³

Закључне напомене

У последњем се десетљећу мишљење о утјецају различитих правила о одговорности ревизора на еуропско тржиште услуга ревизије потпуно измијенило. Од оног да она имају само минималан и то посредан утјецај, до оног да правила о одговорности (првенствено чињеница да се углавном ради о неограниченој одговорности) директно утјечу на само постојање дијела тога тржишта (оног за ревизије финансијских извјештаја уврштених друштава). Нужно је запитати се како су правила која се у међувремену готово и нису мијењала тако снажно промијенила свој учинак. Узрок је, чини нам се, ипак изван самих сустава одговорности. Перцепција о ревизорима као пружатељима услуге од јавног интереса прерасла је границе разумних очекивања од те професије, барем оних која се темеље на правилима те струке.

Појачање јавноправне контроле над квалитетом њихова рада, построжење претпоставки за добивање одобрења за рад, строга правила о власничким и управљачким правима у ревизорским друштвима, посредно придонесе јачању заштите корисника њихових услуга, али истовремено гуще њихове подузетничке слободе и чине ту професију све мање атрактивном. Не смије се изгубити из вида да позитивно мишљење ревизора даје само разумно, не и апсолутно осигурање да финансијска извјешћа дају истинит и објективан приказ финансијског стања друштва. Финансијска извјешћа у себи укључују ограничења која ревизори не могу превладати, па су зато нереална очекивања да ревизори дјелују као заштита, брана од свих превара и корпорацијских малверзација. Чињеница је да ревизори, ни уз примјену највиших професионалних стандарда, не могу покрити све слабости корпоративног управљања и недовољне заштите инвеститора, а што им се од стране правног поретка на неки

⁶² Исто, стр. 131.

⁶³ Loc. cit.

начин настоји "наметнути". Инзистирање на њиховој солидарној одговорности с актерима тих превара и малверзација у поредбеном се праву показало прилично лошим рјешењем. Када се та одговорност сагледа у контексту глобалног тржишта, сви проблеми постају вишеструко потенцирани, а еуропски их законодавац не може ријешити. Различити сустави одговорности с, у правилу, неограниченом одговорношћу ревизора, озбиљно угрожавају еуропско тржиште услуга ревизије, што је довело до препоруке да се одговорност ревизора ограничи. Препорука није понудила јединствено уређење тога проблема и оставивши могућност да државе саме бирају методе ограничења проблем је само нагласила, али не и ријешила. Како ће на ту препоруку реагирати национални законодавци, тек предстоји за видјети.

Чини се да се проблему одговорности ревизора за штету, у немогућности да га се ријеша уједначавањем правила о одговорности покушава прићи с друге стране, тј. ублажити посљедице њихове могуће одговорности. Ограничење одговорности, само за себе, неће и не може ријешити сложене проблеме претпоставки одговорности ревизора. Проблем одговорности нужно је вратити "на почетак" и више се бавити претпоставкама одговорности, него њеним ограничењем. Правила ревизорске струке дају неке "природне границе одговорности", које је нужно препознати и преточити у посебно уређење ове професионалне одговорности за штету.

Иако о грађанскоправној одговорности ревизора у Републици Хрватској, колико нам је познато, нема судске праксе, сматрамо да и без ње можемо закључити да опћа правила о одговорности за штету нису погодна за примјену у толико сложеним односима повезаним с високим финансијским ризиком. Тако, нпр. директна узрочна веза између штете коју нетко претрпи због улагања у друштво чија су годишња извјешћа крила пријеваре постоји између преваре и претрпљене штете, а не ревизоровог мишљења и претрпљене штете. Чињеница да је ревизорово (погрешно) мишљење било објављено, дакле, доступно трећим особама, не може се наметнути као доказ узрочне везе између тог мишљења и штете коју су трећи претрпјели. Ако је за пријевару знао, ревизор постаје њезин судионик, поступа с намјером и његова је солидарна одговорност с управом и надзорним одбором прихватљиво рјешење. Проблем је, наравно, у терету и (не)могућности доказивања његова (не)знања, будући да ни апсолутно поштивање свих правила струке, које се од ревизора очекује, не може открити и спријечити сваку пријевару, па је на питање када је ревизор морао знати (када је његово незнање посљедица пропуштања дужне пажње) за пријевару јако тешко одговорити. И потенцијални оштећеници имају обвезу поступања с одговарајућим ступњем пажње, а тај треба укључивати и свијест да позитивно мишљење ревизора није и не може бити апсолутна потврда објективног приказа

стања друштва чија су финансијска извјешћа ревидирана. Ревизори нису јавна тијела којима је у надлежности откривање господарског криминала и превара, они не могу сносити одговорност за лоше пословање, слабости корпоративног управљања, недостатну заштиту инвеститора итд., већ само за свој рад.

*Maja Bukovac Puvača, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Rijeka*

THE IMPACT OF CIVIL LIABILITY PROVISIONS ON THE COMPETITION OF AUDITING SERVICES

Summary

The paper deals with the question of the extent to which different systems of auditors' civil liability of impact the European market of auditing services. Some fundamental differences in the systems of civil liability in Member States, the problem of insufficient liability insurance coverage and EC Recommendation concerning the limitation of the auditors and audit firms liability in Member States are presented. The final part of the paper gives an overview of the legal regulation of the auditing profession in the Republic of Croatia and suggests special regulation of auditors' liability.

Key words: *auditor, civil liability, liability insurance, capital markets, auditing services market*